

יוליוס פירסט

מאה שנה להופעת „ביבליותיקה יודאיקה“
(רשימה ביוגרפית)

החוקרים גייגר, צונץ, רפפורט, שטיינשניידר ואחרים כמותם חייבו את החכמים בני דורם, דור ראשון לחכמת ישראל. שיעור קומתם הם גבוה היה, ובהשוואה אתם נראים האחרים קטנים, והרי הם כאילו עומדים בצלם של הגדולים ההם.

לאלה האחרים שייך יוליוס פירסט, שהיה בלי ספק בעל כשרונות ואף בעל זכויות, אלא שהפסיד בהתמודדות עם ענקי-הרוח הללו ויוצא מקופה. יוליוס פירסט נולד בצרקובו (Zerkowo) שבגליל פוונא ביום 12 במאי 1805. לפי דבריו — ואין לדעת אם הם דברי אגדה שהיו מקובלים במשפחתו או הם דברי דמיון משלו — היתה משפחתו ממוצא ספרדי בשם אלשרי, והוא תירגם את שמו יוסף אלשרי ליוליוס פירסט. אביו יעקב אלשרי-פירסט היה לפי דברי בנו דרשן בצרקובו ויודע ספר. אף חיבר ספר „דרי מעלה“ על המלאכים, ספר על הטעמים, „כתר מלכות“ (שיר יחוד) והגהות לתרגומים¹. פירסט הצעיר קיבל חינוך מסורתי ואף הצטיין בלימודים עבריים. אבל רוח הזמן והתשוקה להשכלה כללית שנתפסו לה בני הדור לא פסחו גם עליו, ובהיותו בן חמש עשרה שנה, בשנת 1820, נסע לברלין על מנת ליכנס שם לגימנסיה. ואכן נתקבל כתלמיד בגימנסיה „צום גראואן קלוסטר“, כי הבחור הצעיר עשה על המנהל רושם חזק בתשוקתו להשכלה ובחשקו בלימודים. גם בימי שבתו בברלין לא שכח את תורתו והמשיך בלימודי היהדות, ובשנת 1825 הלך ללמוד תורה בפוונא בישיבתו של רבי עקיבא איגר, שיצאו לה מוניטין בימים ההם. גם חיבר אז בעברית שיר לימודי גדול בן עשרים ושלושה פרקים בשם „חוק ואמונה“². ומעניין, כי דווקא כאן, בישיבה, החליט פירסט להתרחק מן הרבנות ונסע לברסלאו על מנת ללמוד באוניברסיטה שם. בשנת 1831 בא להאלה לגמור שם את לימודיו האוניברסיטאיים, ואף קיבל שם בשנת 1832 את התואר דוקטור. בשנת 1833 בא ללייפציג ונתפרנס מהוראות שעה בבתיהם של חכמי הנוצרים שלמדו אצלו עברית וארמית. בהמלצת פרופיסורים של האוניברסיטה בלייפציג מסר לידו בית ההוצאה הנודע של קארל טאוכניץ בשנת 1834 את התפקיד לעבד את הקונקורדנציה המקראית של בוקסטורף (בסיליה 1632) לשם מהדורה חדשה. מעיבודו זה יצא ספר

1 עיין פראנץ דליטש (תלמידו של פירסט): צור גשיכטה דר יודישן פואזי, לייפציג 1836 עמ' 124—125. יוסף אלשרי נקרא פירסט גם בפי שד"ל, עי' „אגרות שד"ל“ עמ' 410. שטיינשניידר לועג ב„המזכיר“ כ"ג (1873) עמ' 140 על השם הזה. ומה שנאמר בספרו של דליטש שם, כי יעקב פירסט דרש בקהל בעברית — ודאי שאינו נכון, והכוונה כנראה ליידיש.

2 על פי דליטש שם עמ' 125. השיר לא נדפס.

חדש המותאם לדרישות המדעיות של זמנו והוא „אוצר לשון הקדש הוא הנקרא קונקורדנציה לתורה נביאים וכתובים” שנדפס בלייפציג בשנים 1837—1840. שלמה מנדלקרן משבח את הספר הזה ב„פתח ההיכל” לספרו „היכל הקדש”:

כ„קונקורדנציה הגדולה בכמותה ואיכותה על כל ההולכות לפניה”. והמחבר קיבל על סמך עבודתו זו מידליות ממלכי סכסוניה, פרוסיה ואוסטריה. בזמן הזה הוציא גם את ספריו „להרגבוידה דר ארמאישן אידיומה”, לייפציג 1835; „חרווי פנינים... ארמאיש פרוסטומטי”, לייפציג 1836. בשנת 1839 נתמנה „לקטור פובליקוס” באוניברסיטה שבלייפציג, בה קיבל את התואר פרופיסור. רק בשנת 1864. בשנת 1840 התחיל פירסט להוציא את העיתון „אורינט” עם תוספתו הספרותית, „ליטראטורבלאט דס אורינטס”. בהקדמה ל„אורינט” כתב העורך: „בלי פרוספקט ובלי דברי רהב והבטחות מדברות גבוהה הופיע ה„אורינט” בעולם, שכן ידיעתי ברורה כי הבטחות כשלעצמן אין בכוחן לשפר עתון, ואף קהל קוראים משכילים אינו נותן אִימון בהבטחות ללא שום מידה”. והוא מוסיף: „על רשימות שהכותרת „יחוס” מתאימה להן מוותר ה„אורינט” ברצון. וכן הוא מוותר על הודעות בנוגע לאמנים יהודים, שחקנים, זמרים, רקדנים, שכן בכל העולם כולו אין אדם מדבר על אמנים נוצרים, שחקנים, זמרים, ורקדנים”. והוא גומר ואומר: „ישתתף נא קהל המשכילים, בין שהם בני הדת הנוצרית ובין שהם בני הדת היהודית, במוסד זה ויתמוך בו כל כמה שמוסד זה צריך כדי שיוכל להתקיים. המדע הוא רשות הרבים כרוח שאנו נושמים וכקרני השמש המחממים אותנו. בחינת המדע אינה מתכוונת לדתות אלא לאמת ושקר”. ה„אורינט” נתקבל בדרך כלל באהדה רבה בחוגי המלומדים ונשתתפו בו גדולי החכמים, כגון ילינק, רפפורט, שד”ל, שטיינשניידר והרבה אחרים. אבל חותמיו היו מעטים. ושד”ל כתב לפירסט ביו בניסן תרי”ב (אגרות שד”ל עמ’ 1133): „ומה מאד מר לי בראיתי באגרתו מיעוט החתומים על האריענט. ואני הנני מוכן לתמוך את האריענט בכל כחי”. מן ה„אורינט” יצאו לאור שנים עשר כרכים ובשנת 1851 נפסקה הופעתו. אין ספק כי זכותו של פירסט גדולה בהופעת מאסף מדעי זה, וגם כיום אנחנו מוצאים בו מאמרים חשובים.

פירסט עסק גם בתרגומים, וידוע תרגומו הגרמני לספר „אמונות ודעות” של רב סעדיה גאון, לייפציג 1845. וכן ידועה השתתפותו בתרגום הגרמני של כתבי הקודש שיצא לאור על ידי צונץ.

ספרו „גשיכטה דס קריארטומס” (שלושה כרכים), לייפציג 1862—1869, כתוב כיד ההסברה הטובה על המחבר, ויש בו משום תיאור ראשון של תולדות הקראות וספרותה, אם כי רובו ככולו מבוסס על ספרו של שמחה פינסקר „ליקוטי קדמוניות”, וינא תר”כ. מדברי הקראי אברהם פירקוביץ (ב„השחר” ד’—1873— עמ’ 493) אנו למדים, כי המחבר אסף חומר למהדורה שנייה של ספרו, והרי הוא מעיר ואומר: „במקום גדולתו וחכמתו [של פירסט] מצאתי ענותנותו וחמדתו, הוא שואל ואני משיב. אבנים רבות הסעתי בעדו מאספת כתבי־יד אשר באוצר המלך, והוא בשכלו ובשקידתו הנפלאה הגדיל לאסוף האבנים המפורזות האלה אחת לאחת להקים בניין שלם, תל תלפיות, נחמד ונאוה, כאשר יראה הקורא בחלק השלישי מספרו היקר „גשיכטה דס קריארטומס”, והכל בשם אומרם. ומה דוה לבי עלי בהגיגי, כי המון הערות והוספות אשר לקטתי אל ילקוטי, לפי בקשת המנוח,

לתכלית החוצאה השנייה מספרו זה לא זכו לבוא לידו.

וייזכר עוד ספר של פירסט, והוא מן החשובים שבספריו אם כי הוא לקוי במגרעות רבות ושיבושיו מרובים מאד. הכוונה היא לספרו בן שלושת הכרכים „ביבליותיקה יודאיקה, ביבליוגראפישס האנדבוך דר גזאמטן יודישן ליטראטור“, לייפציג 1849—1863. לספר זה התכונן המחבר במשך כמה שנים. ומתוך מכתבו לשד"ל („אגרות שד"ל עמ' 981) יוצא, כי עוד בשנת 1846 עלה בדעתו של פירסט לחבר ספר זה וביקש עזרה מחכמי איטליה. בספר זה בן 1,622 עמודים נעשה נסיון ראשון כמעט להקיף את כל ספרי היהדות והספרים שנכתבו עליה בכל הלשונות, ונרשמו בו קרוב לשמונה עשר אלף ספר. הקטאלוג מסודר בסדר אלפביתי על פי שמות המחברים, והספרים נרשמו גם בסדר שמות המהדירים והמדפיסים. על יד שמות המחברים והמדפיסים ניתנו גם רשימות ביוגרפיות קצרות. ולפרקים נרשמו גם מספרי הדפים או העמודים שבספרים. הכרך השלישי, והוא הגדול שבספר, מכיל מפתח אלפביתי לשמות הספרים העבריים. ודאי כי קטאלוגיהם של שטיינשניידר, צדנר רוטט ואחרים עולים בדיוקם על ספרו של פירסט, אבל גם הוא מכיל חומר רב, ובעיקר ביודאיקה, שאינו רשום בקטאלוג אחר. אמנם אין לסמוך עליו ביותר וכל דבר בו טעון בדיקה חדשה. הוא סמך יותר מדאי על רשימות והודעות שבעל פה, שלא בדק אחריהן, ונכשל.

מרובים הם ספריו ומאמריו של פירסט, ואם כי כולם מצטיינים בהסברה טובה ובשיטה נכונה, הרי אין בהם עמקות וניתוח כל הנתונים. כוחו היה בהסבר, וכיבדוהו על כך חכמי הנוצרים ששתו מבארו, אבל לא ניהו בכשרון ביקורתי גדול, וקיבל דברי אחרים על פי רוב בלי שום חקירה ודרישה עצמית. דבר זה הוריד את כבודו בעיני בני דורו היהודים והעלה עליו את חמתם, וחימה גררה חימה. בעיקר שררה שנאה ממש בין פירסט לשטיינשניידר. במאמרו הגדול „צור גשיכטה דר יודישן ביבלוגרפי“ ב„ביבליותיקה יודאיקה“ כרך ג' מדבר פירסט בשצף קצף ובבוז על שטיינשניידר הביבליוגרף מבלי להזכיר את שמו המפורש. כשהוא מזכיר, דרך משל, את הבודליאנה שבאוכספורד הוא אומר, כי כתיבי היד העבריים שבה מהווים אוסף שאין דוגמתו בכל העולם כולו, ולוא לא הגיע רישומם לידי קאטאלוגיסט בעל מרה שחורה, אשר מחמת קנאת־סופרים עיוורת שבו אינו מסוגל לעבודות מדעיות שקטות, היה בו משום סייוע חשוב לתולדות הספרות היהודית“ (ג. 48). והוא מוסיף ואומר „הספרן הראשי של הבודליאנה, ד"ר ב. באנדינל, נתעורר על אספי ספרים שונים „על ידי אנטיקוור המספסר בפרי הספרות היהודית“, ושילם „מחירים אנגליים“ עבור ספרים שהרבה מהם אין בהם משום הסיבות. בעבודתו „המנופחת“ של ה„ביבליוגרף“ עבור הבודליאנה, שכוונתה העיקרית היתה לשם מקור פרנסה ל־13 שנה, „השתמש שלא כשורה בהתפרצויות ללא שום יסוד ובגידופים מכוערים לגבי כל אחד שאין מוצאו ממזרביה (ארץ מולדתו של שטיינשניידר) או שאינו לפי טעמו“ (ג. 49). ואף ספרי שטיינשניידר לא נזכרו בקאטאלוג של פירסט. אבל שטיינשניידר השיב לו כגמולו ולא הזכיר את פירסט אלא בביטול גמור. וגם בנקרולוג שלו ב„זמזכיר“ כ"ג (1873) עמ' 140 לא מדובר עליו אלא ביזלזול. והרי הוא אומר: „פירסט נתפרסם משום האינדוסטריה הספרותית שחידש בחוגי היהודים... יראת“

הכבוד לגבי חסר-יראת-הכבוד תתפרש כהסכמה להלל ושבח של אלה שאין רוח משפט במוחם". אמנם שטיינשניידר רשם את ספרי פירסט בקטאלוג של הבודליאנה. יוצא מן הכלל הוא יחסו של פירסט לשד"ל, שאפשר לציין כידידותי ביותר. לו אפילו הודיע על בנו ליוויז פירסט שהוא מצליח בלימודיו (במות אביו היה פריבאטדוצנט בלייפציג) ועל מידליה שקיבל ממלך סכסוניה. אמנם שד"ל ענה לו: „ואני לא לכך נוצרתי, למצוא חן בעיני בשר ודם, אלא לבקש האמת ולגלותה ולהביא עלי קללת אנשי שתי הקצוות, והם רוב בני אדם". בדרך כלל התרחק פירסט מבני עדתו בלייפציג ולא בא בקהלתם, אבל הם נתכבדו בכבודו ובחרו בו כחבר כבוד יחידי בקהילה.

ביום 9 בפברואר שנת 1873 מת פירסט, וכבוד גדול עשו לו חכמי האוניברסיטה ואנשי קהילתו ביום קבורתו ב-11 בו. ספריתו אשר הישאר, אחריו במותו עברה לספרית בית המדרש העליון. לחכמת ישראל בברלין. מפעלו של פירסט הוערך כאן כפי ערכו ולא הופרו בו, אבל בין שמות בוני חכמת-ישראל הראשונים שבמערב אף שמו לא ייפקד.